

Dietrich von Hildebrand

Vallás és szépség

(The Trojan Horse in the City of God. Chicago 1967. XXVI. fejezet)

A másfél évtizede halott Dietrich von Hildebrand 1889-ben született Firenzében, apja híres szobrász volt. Münchenben, majd Göttingenben végezte egyetemi tanulmányait, 1919-től Münchenben egyetemi tanárként működött, majd Hitler elől Firenzébe menekült. Innen 1933-ban Bécsbe költözött, a nácizmus elleni küzdelemben részt vett, emiatt ismét menekülnie kellett. 1939-től a toulouse-i katolikus egyetemen tanított. Mivel a nácik halálra ítélték és a Gestapo üldözte, Madrid – Lisszabon – Rio de Janeiro útvonalon 1940 decemberében New Yorkba távozott, és a híres jezsuita Fordham egyetemen tanított húsz éven át. Számos filozófiai,

etikai, teológiai műve közül egyetlen jelent meg magyar nyelven a háború előtt: Liturgia és személység címen. A trójai faló Isten városában a Zsinat utáni eufória – akkor még csak bontakozó – szélsőséges következményeire mutatott rá profétai módon. Másfél évtized óta Joseph Ratzinger vezető katolikus teológus számos tanulmányban kitért a művészetellenesség teológiai tévedéseire. – Jóllehet a római katolikus szerző saját egyháza egy jelenségére hívja fel a figyelmet, a testvéregyházak hasonló problémái miatt az itt megfogalmazottak nagyrészt egyetemes érvényű tanulságokkal szolgálnak. (A szerk.)

A szépség fontos szerepet játszik a vallásos kultuszban. Egy istenség imádásának a cselekedete lényegileg már tartalmazza azt a vágyat, hogy szépséggel vétessék körül az istenségnek megadott kultusz. Ezt a szépségre törekvést, amely a vallásos kultuszban jelentkezik, „esztétizmusnak” nevezni – amint azt bizonyos idő óta egyre növekvő lendülettel számos katolikus teszi –, jelzi, hogy sokan hamis fogalommal rendelkeznek mind a vallásos kultusz, mind a szépség tekintetében. Ez világosan jelentkezik, ha elemezzük az esztétizmus természetét, ahelyett, hogy kizárólag polémikus jelszóként alkalmaznánk.

Az esztétizmus értelméből kiforgatott vagyis lényegileg romlott magatartás a szépséggel kapcsolatban. Az „esztéta”* úgy élvezi a szép dolgokat, amint az ember egy jó bort ízlelget. Nem a szépség önmagában birtokolt értéke iránti tisztelettel és megértéssel közelíti meg őket – noha ez az érték azt kéri, hogy neki megfelelő avagy hozzá méltó módon válaszoljanak rá –, hanem abban csak az önmagáért létező, szubjektív kielégülés forrását látja meg. Mi több, ha az „esztéta” kellően kifinomult ízléssel és alapos ismeretekkel rendelkezik, akkor a magatartása akadályozza meg abban, hogy a szépség természetének igazságot szolgáltasson. Először is, érzéketlen az összes többi érték iránt, amit a szép tárgy birtokolhat. Bármilyen legyen egy helyzet témája, ő kizárólagosan saját „esztétikus” élvezete vagy gyönyöre szempontjából tekint mindenre. Nem abban áll a tévedése, hogy túl nagy értéket tulajdonít a szépségnek, hanem abban, hogy elhanyagolja a többi alapvető értéket, legfőként az erkölcsi értékeket.

Egy helyzet megközelítése olyan szempontból, amely nem felel meg az ő objektív valóságának, mindig súlyos eltévelyedést, visszásságot jelent. Így például perverz dolog egy emberi drámában, amely együttérzést, rokonszen-

* Az „esztéta” szó itt nem az esztétikummal foglalkozó tudóst, hanem a „széplelket” jelöli. (A ford.)

vet vagy segítő szándékú közbelépést igényel, csupán egy pszichológiai tanulmány tárgyát látni. Egy adott helyzet számbavétele kizárólagosan a tudományos elemzés szempontjából teljes mértékben nélkülözi a tárgyilagosságot, sőt egyenesen szégyenletes. Ez annak megisméltése, hogy az illető egyáltalán nem vet számot a tárgyilagossággal, sőt megtagad tőle minden értéket. Az „esztéta”, aki egyedül az „esztétikus” szempontot ismeri el és mindent kizárólagosan a szépség felől vesz szemügyre, eltorzítja a szépség igazi természetét a maga nagyságában és mélységében. Amint már más írásainkban bizonyítottuk, lehetetlen valamit úgy bálványozni, hogy közben ne veszítenénk szem elől a javak igazi értékének megértését. Nem tudunk igazán és teljes mértékben értékelni javakat, ha nem látjuk meg azok tárgyilagosságot az Isten által akart hierarchiában.

Az a hívő, aki megtagadná a misére menetelt azzal a kifogással, hogy a templom csúf és az ott felhangzó egyházi zene középszerű, az esztétizmus bűnébe esne, mert az esztétikai szempontot a vallási szempont fölé rendelné. Az esztétizmussal is szembekerül az ember, amikor elismeri a szépség fontosságát a vallásban és megérti azt a jogos szerepet, amit annak a kultuszban játszania kell. A hívő emberek ezért szeretnék szépséggel felruházni mindent, ami az istentisztelettel kapcsolatos. A szépségnek ez a helyes mértékű megbecsülése a Krisztus iránti szeretet, tisztelet, sőt imádás igazi gyümölcse.

Márpedig manapság számos katolikus hívő elég szerencsétlen módon azon erősködik, hogy a kultusz igazi szépséggel való „földdísztése” ellenkezik az evangéliumi szegénységgel. Ezt a súlyos tévedést, úgy tűnik, gyakran megerősíti az a büntudat, amelyet a társadalmi igazságtalanságok iránti egykori közönyösségünk vagy a szegények jogos követeléseivel szemben tanúsított értetlenségünk okoz. Tehát az evangéliumi szegénység nevében mondják nekünk, hogy a templomok legyenek csupaszok, egyszerűek, megfosztva minden „fölösleges díszől”.

Azok a katolikusok, akik ezt mondják, összetévesztik az evangéliumi szegénységet a modern világ mindennapi egyhangúságával. Teljesen elhanyagolják azt a tényt, hogy a szépség helyettesítése a kényelemmel és ami oly gyakran vele jár, a fényűzéssel, sokkal nagyobb ellentétben áll az evangéliumi szegénységgel, mint amennyire a szépség valaha is ellentétes lehetne, még a legtobzódóbb megjelenéseiben is. A fölösleg rendkívül kétértelmű fogalma nem más, mint az utilitarizmus (hasznossági elv) vadhajtása. Ellentétben áll az Úr szavaival: „Nem csak kenyérral él az ember.” *The New Tower of Babel* című könyvünkben megpróbáltunk rámutatni, hogy minden kultúra bőséges ajándék, ami fölöslegesnek kellene, hogy tűnjön a haszonelvűsége berendezkedett szellemiség számára. De hála Istennek, a haszonelvűség a századok során soha nem volt a keresztények jellemzője.

Assisi Szent Ferenc, aki egész élete során a végsőkig fokozott evangéliumi szegénységet gyakorolta, soha nem mondta, hogy a templomnak csupasznak, szépség nélkülinek, ridegnek kellene lennie. Ellenkezőleg, a templom és az oltár soha nem volt elég szép számára. Ugyanezt el lehet mondani Ars szentéletű plébánosáról vagy Avilai Szent Terézről.

Neveltséges önellentmondás a művészi szempontból leggazdagabb templomok lebontása az evangéliumi szegénység nevében és azok nagy költségű helyettesítése csupasz, közönségességet árasztó kultikus épületekkel. Nem a templomok szépsége és pompázatossága az, ami összeférhetetlen a szegénység lelkületével és ami a szegényeket botránkoztatja, hanem a fényűzés és a haszontalan kényelem, amivel manapság oly gyakran visszaélnek. Ha a papok vissza akarnak térni az evangéliumi szegénység szelleméhez, azon a tényen kellene elgondolkodniuk, hogy bizonyos országokban, mint Németország vagy az Egyesült Államok, gyakran a klérus tagjai használják a legfényűzőbb autókat, legjobb kamerákat, legmodernebb televíziós készülékeket. Az ital és a dohányzás éles ellentétben áll az evangélium szellemével, de nem a templomok szépsége.

Egyfelől az emberek igényt tartanak arra, hogy a templomok legyenek dísztelenek, másfelől plébániák és katolikus egyetemek közösségi használatra csúf épületeket emeltetnek, felszerelve mindenféle fényűző és haszontalan berendezéssel, s mindezt a közösségi szellem és a társadalmi segítség címen teszik.

Még a szerzetesi házakban is hasonló jelenségeket lehet tapasztalni. Márpedig a mostani átalakítások nem csupán nyilvánvaló ellentétben állnak az evangéliumi szegénységgel, hanem azokból kifejezetten világias légkör árad. A klubfotelokra és kényelmes párnázatra egészségtelen puhaság jellemző. Ezek a változtatások egyesítik magukban a pazarlást, az ízléstelen rútságot és fegyelmezetlenségre csábítanak; ez utóbbi pedig annak a minőségcsökkenésnek a jellemző tünete, ami a kortárs embert fenyegeti.

A művészetellenesség érvei néha más formát öltenek: nem ritka papoktól azt hallani, hogy a mise valami elvont, homályos dolog és ezért a templomok, főként az oltárok legyenek dísztelenek. A szentmise valóban csodálatos misztérium, amely túlhaladja értelmi képességünket, ám egyáltalán nem elvont valami. Ami elvont, az jellemző módon ésszerű, és a valósággal, a megfoghatóval, az egyénivel ellentétes. A természetfölötti világa viszont, a számunkra kinyilatkoztatott valóság az ésszerűség (a racionális) világát túlhaladja, de nem tartalmazza a legkisebb ellentmondást sem a valósággal és a megfoghatóval. Ellenkezőleg, ez maga a legfőbb és abszolút valóság, jóllehet láthatatlan. Következésképpen a mise a legfelsőbb fokon megfogható valóság, egy Most, amelyben maga Krisztus valóságosan jelenlévő.

A szent liturgia ereje és létfontossága pontosan annak a ténynek tulajdonítható, hogy egyáltalán nem elvont és nem csupán az értelemhez vagy az egyszerű hithez szól, hanem a teljes egész emberi személyt szólítja meg, ezernyi különféle módon. A mise a hívő embert Krisztus szent atmoszférájába helyezi a templomok ragyogásának és a szakrális szépségnek a segítségül hívásával, a liturgikus öltözetek színeivel és nemes anyagaival, nyelvezete stílusának és a gregorián ének csodálatos dallamvilágának segítségével.

Azoknak, akik a modern művészetellenességgel szemben próbálnak valamit tenni, a magukat progresszívnek nevező katolikusok szemükre vetik, hogy csak azzal foglalkoznak, ami lényegtelen, mert a lényeg, amiről szó van, az a mise és az Eucharisztia misztériuma. Ha ezáltal csak azt akarják ki-

emelni, hogy ez utóbbi minden másnál végtelenül fontosabb, akkor igazuk van, mikor azt állítják, hogy a templomnak, ahol a misét bemutatják és ahol a hívek áldoznak, nem kell feltétlenül szépek lennie, a liturgikus öltözetnek sincs főbenjáró fontossága, s éppen ez a helyzet az énekkel-zenével meg a liturgikus szövegekkel. Egyedül azok a szavak fontosak, amelyek kimondásakor megtörténik az átlényegülés.

Ha ők azonban azt akarják mondani, hogy a liturgikus öltözet, az ének-zene és a szövegek együttese elhanyagolható részletkérdés, akkor súlyosan tévednek, ugyanis szoros és jellemző kapcsolat létezik valaminek a benső természetére és a neki megfelelő, vele egyenértékű kifejeződés, megnyilvánulás között. Ez pedig különösen igaz a misét illetően.

A misztérium látható megjelenése, az „arc”, amelynek segítségével láthatóvá válik, elsőrendű szerepet játszik, és nem szabad úgy szemlélni, mint esetleges változásoknak alávetett; s mindez igaz akkor is, ha az általa kifejezett valóság mérhetetlenül fontosabb, mint maga a kifejezés.

Jóllehet a mise igazi tartalma Krisztus kereszttáldozata misztériumának megjelenítése és hálaadás, mégis megfelelő mértékben nagy fontosságot kell tulajdonítani a szakrális légkörnek, amely a szavakból, a gesztusokból, a zenéből, sőt magából a templomból árad, ahol a misét bemutatják. Míg a gnosztikus az anyagot és a külső formákat megveti, a keresztény megérti, hogy a lelkiállapotnak is szükséges megjelenülnie külső magatartásunkban, szavainkban, gesztusainkban. A liturgiát ez az alapelv teljes mértékben áthatja. Sőt a teremnek vagy az épületnek, amely helyet ad az ünnepi vagy szakrális eseményeknek, vagyis a szent liturgiának, olyan légkörrel kell rendelkeznie, amely a benne lezajlott szent cselekménynek megfelel. Kétségtelen, hogy a módozat, amelyen a kifejezés testet ölt, egyáltalán nem befolyásolja e szent misztériumok valóságát, de mégis fontos, hogy ezek a megfelelő kifejezésre rátalálhassanak.

Következésképpen, mennyire becsapja önmagát az, aki azt gondolja, hogy a templomban vagy a liturgiában a szépség szórakozottá tehet bennünket és a liturgikus misztériumok igazi tartalmától felületés foglalatosságok felé terel. Azok, akik azt harsogják, hogy a templom nem múzeum és az igazi áhítat közömbös az ilyen semmiségek iránt, önmagukról tanúskodnak. Bizonyítják, hogy képtelenek fölbecsülni egy szép és megfelelő kifejeződés fontosságát, ami végső soron az emberi természet iránti értetlenségükből forrásozik. Jóllehet életközelinek, gyakorlatiasnak vallják magukat, valójában rendkívül elvontak. Elfelejtik, hogy az igazi szépség Isten üzenetét tartalmazza, ami a lelkünket fölemeli. „A szépség láttán a léleknek szárnyai nőnek” – mondotta Platón. Mi több, a liturgiához társult szakrális szépség soha nem független, mint egy művészi alkotás, hanem mint kifejezés-kifejeződés, *alárendelt feladata* van azzal szemben, amit kifejez. Azt állítani, hogy a liturgiának szépek kell lennie, egyáltalán nem a vallás eltorzítására törekvő esztétizmus jele, hanem jelzi az érzéket azon sajátos érték iránt, amely egy illő, megfelelő kifejezésben-kifejeződésben rejtezik.

Megesik, hogy a művészetellenesség a haszonelvűséggel színeződik. A liturgia szépségét nem azzal vádolja, hogy eltereli figyelmünket a lényegről,

hanem csak azt hangoztatja, hogy el kell utasítani a szépséget, mert nem nélkülözhetetlen.

Egy dolognak azonban nem kell nélkülözhetetlennek lennie ahhoz, hogy értéke legyen. A fölösleg, a bőség minden alkotási folyamatban, minden kultúrában pontosan azon értékek kapcsán jelenik meg, amelyek nem nélkülözhetetlenek egy meghatározott cél eléréséhez, téma kifejezéséhez. A természet szépsége nem nélkülözhetetlen annak működéséhez; éppen így, az építészeti szépség sem szükséges feltétlenül az életünkhöz, azonban a szépség értéke sem a természetben, sem az építészetben nem kisebbedik azon tény folytán, hogy tiszta ajándék, melynek fölöslege-bősége túlhaladja az egyszerű hasznosságot.

A liturgia szakrális légköre és a szépség nem csupán értékes és önmagában érvényes (mint az imádás vallási cselekedetének megfelelő kifejeződése), hanem fontos a hívek lelkiéletének kiteljesedése miatt is. A liturgikus mozgalom elkötelezettjei szünet nélkül hangsúlyozták, hogy a szellemtelen, unalmas imádságok, énekek a hívek vallásos magatartását eltorzítják, amikor a vallásos érzéstől erősen eltávolodott gondolatokra, fogalmakra alapoznak és olyan légkört teremtenek, amelyben Krisztus arca torzultan és elhomályosultan jelenik meg. A *Liturgia és személyiség* című könyvünkben részletekbe mérően tanulmányoztuk a liturgia felülmúlhatatlan szerepét a hívő ember megszentelődésében, noha annak elsődleges célja Isten megdicsőítése. A liturgiában dicsérjük Istent és neki hálát adunk, részt veszünk Krisztus imádságában és áldozatában. A liturgia, amikor Isten imádsására Krisztushoz társultan hív bennünket, meghatározó szerepet játszik az Őbenne történő átalakulásban, és ez a szerep nem kizárólagosan a liturgia természetfölötti részének van fönntartva, hanem hozzátartozik annak formájához, szakrális szépségéhez is, ami a zsoltosma és mise szavaiban, énekeiben jelenik meg. Ennek föl nem ismerése középszerű, életidegen, csiszolatlan szellemre vall.

A liturgikus mozgalom fő célpontjainak egyike a középszerű énekek és imádságok helyettesítése volt a hivatalos, liturgikus imádságok szent szövegeivel és a gregorián zenével. Manapság a liturgikus mozgalom hanyatlásának vagyunk tanúi, mivel a liturgia veretes latin szövegeit a mindennapok egyszerű, sőt kezdetleges nyelvére fordítják. Sőt, önkényesen magát a liturgiát is megváltoztatják, hogy alkalmazzák a „mai időkhöz”. A gregorián éneket értéktelen zenével helyettesítik, sőt *jazz* vagy *rock and roll* a pótlék. A groteszk pótlékok Krisztus szellemét méginkább kiforgatják a maga valóságából, mint a múlt jámbor szenvelgései. A jámborság bizonyos formái vitathatatlanul avittá váltak; ám a *könnyűzene* a liturgia szakrális légkörétől nem csupán idegen, hanem azzal egyenesen ellentétes. Sokkal több, mint egyszerű torzítás; a híveket kifejezetten világias hangulatba ringatja és az, amit bennük fölébreszt, kifejezetten süketé teszi őket a Krisztustól jövő szólítás meghallására.

Amikor a szakrális szépséget nem valami evilági közönségesség, hanem semleges elvonatkoztatás helyettesíti, ennek a helyettesítésnek súlyos következményei vannak a hívek életében; ugyanis, amint már rámutattunk, a katolikus liturgiát az a tény jellemzi, hogy az ember egész személyiségéhez szól. A híveket Krisztus világába nem csupán a hitük és a szigorú értelemben vett hitvallásuk emeli fel, hanem a magasabb, lelkebb világ felé segíti őket a temp-

lom szépsége, annak szakrális légköre, az oltár ragyogása, a liturgikus szövegek ritmusa, a gregorián vagy valami más, de valóban vallásos zene (mint Bach, Mozart, Beethoven vagy Bruckner miséi) fenségessége. Ebből a szempontból még a tömjén illatának is szerepe van. Minden utat igénybe venni, amely bennünket a szenthez elvezet, egyszerre mélységesen valóságra alapozott és mélységes katolikus magatartásforma. Ez valóban lényeges és fontos, mert segít szíveinket fölemelni. [...]

A II. Vatikáni Zsinaton kihirdetett liturgikus konstitúció szerint a népnyelv alkalmazása nem szoríthatja ki a gregorián éneket és vele a latin nyelvet (54. és 116. pont). Már a X. Piusz-féle *Motu proprio* kifejtette, hogy a hívek pietását a gregorián éneknek kellene alakítania. A zsinatot követő számos megnyilatkozás nem a népnyelv alkalmazása ellen irányult, hanem a latin nyelvű gregorián ének fönntartása érdekében. Nem más ez, mint a Zsinat által szentesített liturgikus konstitúció komolyan vétele és lelkiismeretes átültetése a plébániai gyakorlatba. Ezalatt számos katolikus – a sajtó által fölnagyítva – annak ad hangot, hogy a liturgia külső formáját korunk deszakralizált életstílusához kell hozzáigazítani. Ez a követelés a liturgia természetével kapcsolatos értetlenségünkről tanúskodik, meg a tisztelet és hála hiányáról a keresztény élet kétezer éve alatt fölhalmozott csodálatos örökség iránt.

Önelégültség és nevetséges beképzeltség azt hinni, hogy a hagyományos, megszentelt formákat valami jobbal lehet helyettesíteni. Ez a beképzeltség különösen megkérdőjelezhető azoknál, akik az Egyház szemére vetik a „triumfalizmus” vétségét. Egyfelől azzal vádolják az Egyházat, hogy hiányzik belőle az alázatosság, amikor egyedül magának követeli az isteni kinyilatkoztatás teljességének letéteményét, jóllehet észrevehetnék a vádaskodók: ennek a követelésnek az eredete az Egyház természetében gyökerezik és isteni küldetéséből következik. Másfelől nevetségesen gőgösnek mutatkoznak, amikor kiindulópontként föltételezik, hogy korunk minden, ezt megelőző kornál magasabb rendű.

Manapság tiltakozások hallatszanak a kötött szövegű imádságok ellen, mondván: igencsak unalmasak az Istent dicsérő és dicsőítő fölkiáltások, amelyek a *Gloria* és a mise más szövegeinek láncolatát alkotják; helyettük inkább a mindennapi életünk gondjait-bajait kellene fölemlegetni. Ezek a gyermetegségek bizonyítják, Lichtenbergnek mennyire igaza volt, amikor azt mondta: ha egy majom olvasná Szent Pál leveleit, csak a saját arcképét fedezné föl bennük. Meg lehet kérdezni, vajon a mi „modern teológusaink” nem fognak-e hamarosan – Hitler példájára – gyártani egy új Miatyánk-változatot? A Miatyánkban ugyanis a hangsúly Isten abszolút elsőségén van, és ez az, ami tiszítólag hat a jellemzően modern észjárásra. Emellett egyetlen kérdés: „Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma” vonatkozik az ember földi jólétére, minden más Istennel, az ő országával és a mi örök üdvösségünkkel áll kapcsolatban.

Török József fordítása

* Az elmúlt években hazai példa is akadt erre az egyik katolikus gimnáziumban, ahol a „kisközösségi” misére minden nap más és más tanuló írta át a Miatyánkot, hogy (a felelős lelkiatya szavai szerint) „korszerű” legyen. (A ford. megjegyzése)